

A BOLDOG KERTÉSZ

Soha nem értettem a nagyanyámat. Noha ötéves koromig, vagyis az ő haláláig egy házban éltünk, és ő éppúgy hozzátartozott a berendezéshez, mint bármelyik tárgy. A sarokban volt az ágya, amiből nem emlékszem, hogy bármikor felkelt volna, néha mellé kuporodtam mesélni – emlékeim szerint mindig én meséltem neki, és nem ő nekem –, és amikor óvodába indultam az anyámmal, néha utánam kiáltott, hogy „csillagom”. A falra másztam ettől a csillagomozástól, idegesített, hogy miért nem használja a szavakat arra, amire valók, miért beszél félre pusztá negédességből. A csillagok az égen vannak, mondtam ilyenkor mindig pikírten.

Nem tudtam róla semmit, és azt hiszem, ma sem tudok róla sokat, csak számtalan egymásnak gyakran ellentmondó részletet. Van, ami persze tény, ami eltakarva soha nem volt előttem. Valahogy mintha mindig tudott lett volna, hogy fiatalasszonyként, az egyéves gyerekeivel – az anyámmal – deportáltak, hogy ezt az egészséget „végigcsinálta”, vagyis túlélte, de azt, hogy a férje – a nagyapám – meghalt a munkaszolgálatban, természetesen soha nem tudta feldolgozni. Igazából ma is csak sejtem, hogy a deportálás mint törés hogyan is törte ketté az életét, mi volt előtte, és mi volt utána. Mintha a zsidóságot, mint egy gyógyíthatatlan betegség tudatát, mindig szégyennel vegyes dacos büszkeséggel viselte volna a családom.

Úgyhogy Kertész Imrét én nagyon önző módon kezdtem olvasni, hátha megtudok valamit ennek a gyógyíthatatlan betegségnak a természetéről. De Kertész könyveiben semmi sem úgy vezetett vissza a saját történetemhez, ahogy vártam volna: nem kaptam kulcsot, még ha értelmet nyert is néhány motívum. Amikor Kertészt kezdtem olvasni, akkor ugyanis azzal szembesültem, hogy a szavak itt nem valami másra hasonlítanak, nem közvetítenek valamit, hanem önmaguk; hogy a szavak itt valóban arra vannak használva, amire valók: teremteni önmagukat és nem megmutatni dolgokat. És hogy amikor Kertészt olvasok, amikor Kertész-olvasóvá válok, akkor egy olyan furcsa táncrendbe lépek bele, amiben még véletlenül sem én vezetek.

A siker: bűn. A mondat még Hajnóczy Péterhez kötött bonmot-ként lett ismert, de valószínűleg senki más gondolkodására nem illik olyan találóan a magyar irodalomban, mint Kertész Imrere. Kertész nem egykötetes író volt, de az életmű centruma, sőt, epicentruma nem csak a téma kitüntetettsége miatt a *Sorstalanság*. A *Sorstalanság* azért is főmű, mert hozzá képest minden magyarázat, mintha minden lábjegyzet, körbebeszélés lenne egy zavarba ejtő tapasztalat felmutatásához. Kertész Imre, aki par excellence esszéista volt, a *Sorstalanság* utáni (fél) életművét annak szentelte, hogy önmaga legpontosabb értelmezője és közvetítője legyen, hogy bebizonyítsa, Kertész Imre legjobb olvasója maga Kertész Imre. Ha mi magunk Kertészt olvasunk, az életműbe épített belső tükrök miatt folyton megkérdőjeleződik saját olvasatunk, lépten-nyomon rafinált csapdába lépünk, amelyeket a – jól mondom? – beleértett szerző gúnyosan könnyed kacaja kísér.

A Kertész-életmű nagy paradoxona a kudarca maga. Kertész szövegei – melyek közismert módon sokáig többé-kevésbé szinte visszhangtalanul születtek egy viszonylag kései áttörésig (mintegy Kertész-szöveggé alakítva magát a Kertész-szövegek történetét) – mintha pontosan számoltak volna önnön sikerük kockázatával, éppúgy, ahogy mindannyian félig viccesen, ám mégiscsak komolyan szoktunk számolni azzal a lehetőséggel,

hogy bármikor a fejünkre eshet egy téglá. A Kertész-szövegek mindig emlékeztetnek arra, hogy ha sikeresek lesznek, kudarcot fognak vallani; vagyis ha sikerülne – mondjuk így – művészi módon közvetíteni mindazt, amit közvetíteni kívánunk, az a közvetített tárgy felszámolásához vezetne.

Azt, hogy a tapasztalat ábrázolása voltaképpen árulás, Kertész talán legradikálisabb olvasója, Borbély Szilárd mutatta meg. Hiszen Borbély *Nincstelenség* című regénye nyilvánvalóan *Sorstalanság*-olvasat is. Mindkettő azt sejteti, hogy a trauma megfogalmazása a trauma szükségszerű felszámolása – csak hogy még Kertésznél még van bizalom a fogalmakban („sorstalanság”), addig Borbély kietlen tájkában már csak egyes emberek vannak („nincstelenség”). Amíg Kertésznél a sorstól való megfosztottság történik, addigi Borbélynál már a nincs az, ami van, pontosabban már semmi nincs. A siker bűn, az ábrázolás árulás – ezért nem ábrázol, hanem teremt a szó Kertésznél. Mintha a közvetítésről lemondani és belső, rafinált csapdákkal ellátott, reményei szerint közvetíthetetlen sötét anyagot (vagyis autonóm művészi formát) létrehozni volna az egyetlen érvényes tett.

„Mindig (is) volt egy másik életem, (é)s mindig ez volt az igazi”, olvasható a *Kaddis*-ban, s majd az utolsóként írt mű, *A végső kocsmá* zárómondataként. „A boldogan élt élet [...] némán élt élet”, ez is a *Kaddis*. Egy újabb rafinált csapda: mi van, ha a titkos élet nem a könyvek élete – ami végül is tényleg megmarad, mint egy megformált, „lekerekített, üvegkemény tárgy” (ezt is a *Kaddis* mondja), hanem az élet azon része, amely szavak nélkül múlt és múlik el?

Boldognak kell elképzelnünk Kertészt.

Kertész Imrével magával egyetlenegyszer beszélgettem. Még egyetemistaként készítettem vele egy interjút, és izgatott voltam, és iskolás, ahogy illik. A beszélgetés végén, amikor már kikapcsoltam a magnót, Kertész egy pillanatra rám nézett, és kedélyesen elmosolyodott. „Örülök, hogy nem Auschwitzról kérdezett.” Pedig igazából nem is azt akartam volna neki elmondani, hogy hol találtam metalepsziseket a *K. dosszié*-ban. Hanem valami mást, amit természetesen nem lehetett felé közvetíteni. Azt, hogy a könyvein keresztül mindent összevéve kicsit tényleg jobban megismertem a nagyanyámat. Mert tudtam, hogy míg soha senki nem érthette, a nagyanyám miért mondja néha azt a deportálásra, hogy „ott nem is volt annyira rossz”, addig Köves Gyuri furcsa nosztalgiajával, „a koncentrációs táborok boldogságáról” olvasva mégiscsak megértettük őt valamelyest. Hogy voltaképpen az ő könyvei mutatták meg azt, hogy Auschwitz mint katasztrófa nem törés, hanem létállapot: hogy nincs olyan, hogy Auschwitz előtt vagy után; a katasztrófa előtt is voltak jelek, amelyek a katasztrófára utaltak, épp úgy, ahogy a katasztrófa után is, és hogy ezzel a tudattal voltaképpen igenis együtt lehet élni, és hogy amióta elolvastam a *Sorstalanságot*, soha – és azóta se – tudom kiejteni úgy a természetesen szót, hogy közben ne torpanjak meg egy pillanatra. És hogy miért lehet azt érezni, hogy amikor Kertész-mondatot olvas az ember, a rafinált csapdák, a szigorú mutatványok, a zenei szerkezet és a szinte atonális néma hangzás miatt a magyar nyelvnek voltaképpen olyan lehetőségei nyílnak meg, a magyar nyelvnek olyan eddig nem ismert természete mutatkozik meg, hogy egész egyszerűen tágasabbá válik a haza.